

Hukuk devleti adil bir devlettir

The state of law is a fair state

Ömer ERGÜN

Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Adalet ve liyakat konusu, hem karmaşık bir teori ve hem de tatbikatı çok tartışmalı bir konudur.

Hukuk fakültesinde hocalar adaleti şöyle ifade ederlerdi bize öğrenciyken. Denilirdi ki:

“Hukuk bir eğer bir fabrika ise, adalet bu fabrikanın ürünüdür.” Bu tarifi eksiklikleri var, başka şeyler de eklenebilir ama genel itibarıyla anlaşılması açısından iyi bir tarif. Hakikaten adalet dediğimiz şey esasen hukukun bir sonucudur. O zaman hukuktan başlamak lazım:

Hukuk nedir, ne değildir? Hukuk kelime olarak hakkın çoğulu ama bir kavram olarak toplumsal düzenleyici kurallar yani toplumun uyması gereken kurallar demek. Devlet tarafından desteklenen ve uyulmadığı zaman da yaptırımını olan toplumsal düzenleyici kurallar genel itibarıyla hukuku oluşturmaktadır.

Hukuk şu şekilde ortaya çıkmış: İnsanlar toplum içerisinde farklıdır. Bu farklılıklar toplum içerisinde genel itibarıyla bir düzensizliği, bir tür kaosu oluşturur. İşte toplum içindeki kaosu bitirmek ve toplumu bir düzene sokmak amacıyla hukuk kuralları oluşturulmuş.

Adalet de bu hukuk yapısının içinden çıkıyor.

Adalet haklıya hakkını vermek demek. Ama bu adaletin pozitif yönü. Bir de haksıza da cezasını verme işi yani adaletin negatif yönü var. Bu ikisi birlikte düşünüldüğünde adaleti tam olarak kavramak mümkün olmaktadır.

Adalet haklıya hakkını vermek demek. Ama bu adaletin pozitif yönü. Bir de haksıza da cezasını verme işi yani adaletin negatif yönü var. Bu ikisi birlikte düşünüldüğünde adaleti tam olarak kavramak mümkün olmaktadır.

Uygulama Açısından Adalet Çeşitleri

Adalet uygulanışında da ikiye ayrılır. Bediüzzaman Hazretleri de adalet-i mahza ve adalet-i izafiye diye iki bölüme ayırıyor. Bugün adalet-i mahza denildiğinde hukuk dilindeki mutlak adaleti, adalet-i izafiye denildiğinde nisbi adaleti ifade etmiş oluyoruz.

Mutlak adaletin üç temel özelliği var:

Birinci olarak suçların ve cezaların şahsiliği ilkesi var. Bediüzzaman Hazretleri, bunu ayet-i kerimeden çıkararak ifade ediyor: “Birisinin hatası yüzünden bir başkası, fikirdaşı, ailesi veya yakını cezalandırılmaz.”

İkincisi temel haklar ve özgürlükler dokunulmazdır. Bediüzzaman Hazretleri bunu da yine ayetten çıkardığı “bir masumun hakkı bütün halk için de olsa feda edilemez” hükmüyle ifade etmektedir.

Üçüncüsü de halk devletin sahibidir. Birey, devletin hissedarıdır. Yöneticiler halk tarafından ve milletin kurumlarını yönetmek üzere atanmış memurlardır. Bediüzzaman Hazretleri bunu da yine “seyyidül kavmi hadimuhum” hadis-i şerifine dayandırıyor.

Mutlak adaletten bahsedebilmemiz için bu üç temel unsurun bulunması ve uygulanması lazım.

Adalet-i mahzada birey ön planda iken adalet-i izafiyede ise toplum, devlet ön plandadır. İzafi adalet anlayışında, devletin âli menfaati gerektiriyorsa bireyin haklarının bertaraf edilebileceği kabul edilmektedir.

Ancak Bediüzzaman Hazretleri mutlak adaleti önceliyor. Mutlak adaletin uygulanabileceği durumlarda nisbi adaletin uygulanamayacağını yani uygulanmaması gerektiğini ve aksi halde adalet perdesi altında zulümlerin ortaya çıkacağını belirtiyor. Dolayısıyla devlet için ferdi feda etmeyi açıkça reddeden bir tutumu söz konusudur.

Yani mutlak adalet daha çok bireyin ön planda olduğu, bireyi korumaya yönelik kuralların ihdas edildiği bir adalet türüdür. Nisbi adalet ise devletin, kamunun, toplumun devam ve bekasının merkeze alınarak bireyin haklarının ikincil olarak düşünülebildiği adalet anlayışını ifade ediyor.

Adalet kavramı ile ilgili olarak Risalelerde ifade edilen hususlardan biri de şu: Özellikle adaletin Kur’an’ın dört esas unsurundan biri olduğu, dinin dört ana sütunu varsa bunlardan birinin adalet olduğu ifade ediliyor.

Mutlak adalet hepimizin uygulanmasını istediği ideal adalettir. Fakat bu bir idealdir. Bunun bu dünyada tam olarak uygulanamayacağı ifade ediliyor. İnsan ve devlet olarak siz ideale yakınlaştığınız ölçüde adilsiniz demektir.

Bunu hukuk felsefecileri de çok tartışmış. Sonuç itibarıyla bunun bir ideal olduğunu ve bu ideale ne kadar fazla yaklaşabilirsek hukukun adaleti o kadar fazla sağlayabileceğini ifade ediyorlar.

Bütün insanlığın zulümden kurtuluşu olarak ifade edilen mutlak adaletin uygulanabilmesinin arayışları her zaman söz konusu olmuştur. “Bu

adaleti Őu dŪnyada uluslararası ve ulusal toplumlarda nasıl elde edebiliriz?" sorusu hep sorulmuŐ.

Öncelikle Antik Yunandan başlayarak bir anlayış vardır. Kralların hâkim olduğu dönemlerde basitçe denilmiŐ ki "güçlü olan haklı olsun" denilmiŐ. Veya buna bazı eklemeler yapılmış: Zengin olan, asil olan vs. Bunların haklı olduğunu, hakkın bunlara göre ifade edilebileceğini söylemiŐler. Tabi bu eskide kalmış bir anlayış.

Günümüzdeki adalet anlayışında ise gücünün, kralın, asilin, zenginin haklı olması söz konusu değil. Artık hakkın güçlü olması pozisyonuna geçilmiŐ. Yani önceleri gücünün haklı olduğu ifade edilirken daha sonraları bu, haklının güçlölüğüne dönmüş.

Hukuk Devleti

Her hal ve Őartta haklının güçlü olduğu bir sisteme nasıl ulaşabiliriz? Bunun arayışı içinde olan insanlık, vahyin ve aklın yardımıyla bir usul bulmuŐlar ve buna "hukuk devleti" usulü demiŐler.

Yani denilmiŐ ki tüm dŪnyada veya bir devlette mutlak adaletin hâkim olabilmesi için en eshel, en kolay yol, hukuku uygulayarak adaletle ulaşacak olan devleti "hukuk devleti" haline getirmektir. Hukuk devletini bütün kurum ve kuruluşlarıyla ne kadar uygulayabilirsek mutlak adalet idealine de o oranda yaklaşabiliriz.

Sonuç itibarıyla iş hukuk devletinde kilitleniyor. Bir devletin adil olup olmadığını hukuk devleti olup olmadığına götürüp dayayabiliyoruz. Bu rasyonel bir veridir. Eğer hukuk devleti ise "tamam, bu devlet adil bir devlettir" diyebiliriz. Ama eğer hukuk devleti değilse diyebiliriz ki "evet, bu devlet adil bir devlet değildir".

O zaman hukuk devletinin tanımını yapmak lazım. Çok basit bir tanım vardır: Hukukun üstünlüğüne dayalı devlet. Özellikle haklının güçlü olduğu, herkesin kamu ve kanun önünde eşit olduğu, ırk, dil, din, mezhep, cinsiyet ayrımının yapılmadığı, insan haklarına dayalı demokratik çoğulcu devletler hukuk devletidir.

Hukuk devleti ne üzerine bina ediliyor?

Burada da doktrin araŐtırması yaptığımızda bazı unsurlar karşımıza çıkmıyor:

Birincisi, hukuk devleti için temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmış olması gerekir.

Akla gelir: Temel hak ve özgürlükler nerededir? Kim tanımlamıŐ? Nasıl tanımlamıŐ?

Uluslararası anlamda bir fiks temel hak ve özgürlükler tanımı var. Daha doğrusu, temel hak ve özgürlükleri ifade eden uluslarüstü metinler var. Özellikle BirleŐmiŐ Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi var. Burada düşünce ve fikir hürriyetinden başlamak üzere seyahat hürriyeti, haberleŐme hürriyeti, ekonomik haklar, sosyal haklar ve diğerleri ifade edilmiş. BM İnsan Hakları Beyannamesinde ifade edilen temel hak ve hürriyetler

Her hal ve Őartta haklının güçlü olduğu bir sisteme nasıl ulaşabiliriz? Bunun arayışı içinde olan insanlık, vahyin ve aklın yardımıyla bir usul bulmuŐlar ve buna "hukuk devleti" usulü demiŐler.

Temel hak ve özgürlüklerin diğer güvencesi de kanunilik teminatıdır. Eğer hak ve özgürlüklerle ilgili bir sınırlama yapılacaksa bunun alt düzenlemelerle değil özellikle ve sadece kanunla yapılması lazım.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde daha da geliştirilerek yeniden ifade edilmiş.

Temel hak ve özgürlükleri aldık tamam. Bunun güvencesi nasıl sağlanacak? Bu da bir problem olarak duruyor.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti insan hakları metinlerini Anayasanın 90. maddesindeki usule uygun olarak Meclis'te onaylamış. Yani, bu hak ve özgürlük kurallarının, bizim iç mevzuatımızda anayasa üstü metin olarak uygulanması gerekir.

Bu durumda temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının ön şartı konunun kanunla değil de anayasada düzenlenmiş olmasıdır.

Temel hakların Anayasada düzenlenerek teminat altına alınmasının sebebi şudur: Vasıflı çoğunluk esasına dayanan sert anayasaları değiştirmek zor olduğundan, yaşamada salt çoğunluk gücünü elde edenlerin yani aslında salt çoğunluğa dayanan ve salt çoğunluğu elinde tutan yürütmenin insan haklarına keyfi müdahale imkanı da kısıtlanmış oluyor. Böylece Anayasada düzenlenmiş olması sayesinde temel hak ve özgürlükler önemli bir güvence altına alınmış oluyor.

Temel hak ve özgürlüklerin diğer güvencesi de kanunilik teminatıdır. Eğer hak ve özgürlüklerle ilgili bir sınırlama yapılacaksa bunun alt düzenlemelerle değil özellikle ve sadece kanunla yapılması lazım.

Kanun altı düzenlemelerin ve bilhassa KHK'ların müdahale edemeyeceği yerlerin başında temel hak ve hürriyetler gelir. Yani temel hak ve özgürlüklere ilişkin KHK'lar çıkaramazsınız. Ama son üç senede KHK'larla temel hak ve hürriyetlere ilişkin olarak da düzenlemeler yapıldı ve bir nevi hukuk da aşıldı artık.

Hukuk devletinin ve dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin güvencesinin ikinci unsuru şudur: Devlet gücünü ve devlet yetkisini kullanan organların yetkilerinin sınırlarının net bir biçimde Anayasa ve kanunla belirlenmiş olması lazım.

Özellikle devlet yöneticilerine takdir hakkı bırakmamak lazım. Eğer takdir hakkı bırakırsak bu hak kötüye kullanılıyor. Takdir hakkını bir kişiye bıraktığımız zaman o kişinin hukuk anlayışı ve adalete olan inancı neyse ona göre uygulanmış oluyor.

Yürütme dediğimizde bugünkü sistemde cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcılı ile bakanlar olarak ifade edilen icra yardımcılı anlaşılıyor. Yürütmenin, hukuka bağlı olması lazımdır.

Hukuka bağlılık için ise devletin gücünü, parasını, malını yöneten ve bunlar için görev makamı dağıtan yürütme organının mutlaka denetlenmesi lazım. Parayı dağıtan, malı dağıtan, gücü dağıtan, makam dağıtan organın mutlaka denetlenebilir nitelikte olması lazım.

Bütün hukuk felsefecileri aynı şeyi söylüyor; gücün insanı bozduğunu ifade ediyor. Mutlak gücün ise mutlak anlamda yozlaştırıp bozduğunu ifade ediyorlar. Bu denetim hukuk devletinin temel unsurlarından birisidir.

Yürütmeyi özellikle hukukla bağlayabilmek için, yürütmenin yaptığı bütün eylem ve işlemlerin hukuka uygun olması gerekir. Hukuka uyup

uymadığını nereden anlarız? İdare Mahkemelerinin yaptığı denetimden anlıyoruz. Mesela idare mahkemelerinde kaç dava açılmış ve kaç devlet aleyhine sonuçlanmış, ona bakılır. İnternette yaptığım arama sonucuna göre İdare Mahkemelerinde 2016 itibarıyla 700.000 kişi devletin yapmış olduğu eylem veya işlemlerin hukuka aykırı olduğunu iddia ederek dava açmış. Bu çok büyük bir sayı.

Bugünkü hesapla karşımıza yılda bir milyon kişi gibi bir rakam çıkıyor. 1 milyon kişi devletin yaptığı eylem ve işlemlerin hukuka uygun olmadığını iddia ediyor ve dava açıyor. Bunun yarısının haklı olduğunu düşünelim: 500.000 kişi... Bu, devlette hukuka bağlılığın çok az olduğunu gösteriyor. Demek ki yöneticilere geniş takdir verildiği zaman genellikle bu takdir hakkı kötüye kullanılıyor.

Hukuk devletinin üçüncü ayağı ise yasamanın hukuka bağlılığıdır. Yasama organı TBMM kanun yaparken şunlara dikkat edecek:

Öncelikle evrensel hukuk ilkelerine uygun olacak bu kanun. Bu dünyada sadece biz yaşamıyoruz. Bizim dışımızda da insanlar var, medeniyetler var ve hukuklar var. Hukuk sistemine sahip olanlar var. Dolayısıyla kanunlar öncelikle genel kabul görmüş olan evrensel hukuk ilkelerine uygun olacak.

İkinci olarak yasama özellikle temel hak ve özgürlüklerin ayrıntılarını belirlerken ve bazı özel ihtiyaçlar sebebiyle sınırlarken hakkın özüne dokunmayacak. Çünkü temel hak ve özgürlükler hukuk devletinin ana unsuru.

Dolayısıyla kanun evrensel hukuk ilkelerine uygun olacak. Temel hak ve özgürlükleri gereksiz sınırlamayacak. Kamu vicdanını rencide etmeyecek. Kamu vicdanı hukukta adaletin sağlanmasında özellikle önemlidir.

Bir de kanun koyucu adaleti gerçekleştirmeye yönelik kural getirecek.

İktidarın gücünü genişletmek üzere yasal düzenlemeler yapılması yasama organının hukuk devletinden kanun devletine kayışını ifade eder. Yani iktidar gücünün genişletilmesine yönelik kanunlar çıkıyorsa artık ona biz hukuk devleti değil de kanun devleti deriz.

Yasama organının fonksiyonunu ifa ederken hukuka bağlılığında bazı ölçülere dikkat edilmesi gerekir:

Birinci ölçü özellikle yasama işlemlerinin önceliğinde devletin sınırlanması olmalı. Yani kanun çıkarılırken mutlak devlet yetkisinin sınırlandırılmasına yönelik kanun çıkarılması lazım. Bireyi merkeze alıp özellikle hak ve özgürlüklerinin korunması, dokunulmaz olarak ifade edilmesi ve buna yönelik olarak dışarıdan gelen tehditleri önleyecek şekilde kanun çıkarılması lazım.

Eğer bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması gerekirken bunu kısıtlar mahiyette kanunlar çıkarılırsa veya özellikle devletin gücünün sınırlandırılması gereken noktada aksine bireyin zararına bu gücü genişletecek şekilde kanun çıkarılırsa, bu da yasama yetkisinin anayasaya aykırı olarak ve kötüye kullanılması demektir.

İktidarın gücünü genişletmek üzere yasal düzenlemeler yapılması yasama organının hukuk devletinden kanun devletine kayışını ifade eder. Yani iktidar gücünün genişletilmesine yönelik kanunlar çıkıyorsa artık ona biz hukuk devleti değil de kanun devleti deriz.

Çok duyulan bir terim vardır. Denilir ki "Berlin'de hâkimler var." Bu deyişin altında yatan gerçek, yargının bağımsız olduğu bir ülke ve yargıya güvenen insanlar demektir.

O halde yasamanın hukuka bağlılığını sağlayabilmek için çıkarmış olduğu kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek lazım. Hukuk devleti böyle bir sistem ve bilhassa anayasa yargısı öngörüyor.

Yasama bir kanun çıkardığı zaman bakılır: Bu kanun devletin birey karşısında gücünü hukuka aykırı olarak genişletmeye mi yöneliktir yoksa özellikle bireyin haklarını kısımaya mı yöneliktir?

Anayasa yargısında, bu sorunun cevabı aranır. Yani Mecliste salt çoğunluğun iradesini yansıtan kanunların üst norm olan ve vasıflı çoğunluğa dayanan anayasaya uygun olup olmadığına kontrolü yapılır ve buna ilişkin bir fren sistemi söz konusudur.

Ayrıca yürütme gücünün özellikle yasama gücü üstündeki etkinliğinin azaltılması lazım. Bu da daha çok seçim kanunlarıyla ve ilgili diğer düzenlemelerle olur. Yani aslında demokrasinin varlığı veya yokluğu ya da azlığı ve çokluğu da yine seçim kanunlarına göre belirlenir.

Seçim kanunlarındaki düzenlemeler temel hak ve özgürlüklere ve bilhassa halk denetimine ve tarafsızlık ilkelerine uygunsuz denilir ki orada demokrasi var.

Hukuk devletinin dördüncü ayağı yargının bağımsızlığıdır.

Çok duyulan bir terim vardır. Denilir ki "Berlin'de hâkimler var." Bu deyişin altında yatan gerçek, yargının bağımsız olduğu bir ülke ve yargıya güvenen insanlar demektir. Devlet başkanının, cumhurbaşkanının "şunu şu şekilde yap" diyemeyeceği, böyle bir şeye kalkışamayacağı hatta böyle bir şeyin düşünülmemeyeceği bir bağımsız yargı sisteminden söz ediyoruz.

Hiç kimsenin hâkime emir veremeyeceği Anayasada açık olarak ifade edilmiş. Kimse hâkime karar verirken "şöyle yap, böyle hükmet" diyerek herhangi bir şekilde açık veya gizli emir veremez. Bu bir idealdir. İşin esası, bunun pratiğinin de olması. Yoksa Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yok.

Bütün bunlardan da görüyoruz ki hukuk literatüründe adaletin nasıl sağlanacağı çok açık, çok basit, çok net bir şekilde ifade edilmiş. Yapmıyorsa o bizim suçumuz, teorik hukukun suçu değil. Bu suç sadece hukukçuların da değil. Bu, genel anlamda insanların veya devleti yönetenlerin suç veya kusuru.

Hâkimin bağımsızlığı sadece siyasal iktidara karşı değil, herkese ve bilhassa bütün güç merkezlerine karşı bağımsızlık biçiminde olmalıdır. Yargının bağımsızlığının sağlanmasında özellikle şu hususlar önem arz ediyor:

Yargı organının denetleme işlemini görürken gerek yasama organına karşı gerekse de yürütme organına karşı dışarıdan herhangi bir müdahaleye maruz kalmaması gerekir.

Yine hâkim ve savcılarının mesleğe kabulü çok önemli. Mesleğe kabul edilirken, özellikle liyakat unsurunun nazara alınmış olması gerekir. Verilen eğitimin içeriğinin de yine günümüzdeki problemler de göz önünde bulundurulurken yeniden düzenlenmesi lazım.

Hâkim ve savcılarının yargı bağımsızlığı anlamında yasama ve yürütmeye karşı bağımsız olabilmesi için tayini, terfisi, işten el çektirme, özlük hakları

gibi konuların dışarıdan ve yürütme organı etkisiyle değil de hâkim ve savcıların kendi içlerinden seçecekleri bir kurul tarafından yürütülmesi gerekir.

Hukuk devletinin beşinci unsuru uygulamanın öngörülebilirliğidir. Denilir ki: “Devletin ve bilhassa yargı organının uygulamalarının öngörülebilir nitelikte olması lazım.” Yani vatandaşın ne yaparsa neye maruz kalacağını veya neye uymadığı takdirde ne ceza alacağını bilmesi lazım. Aksi halde insanlar tedirgin olur ve kendisini tehlikede hisseder. Onun için hem devlet yetkisi kullananların ve hem de insanların rahat edebilmesi için hukukun öngörülebilir nitelikte olması gerekir. Buna suçun ve cezanın kanuniliği de deniliyor.

Eğer hukuk devletinin bu beş unsuru bir devlette iyi kötü varsa işte o devlet hukuk devletidir diyebiliriz.

Özetle mutlak adaletin ancak hukuk devletiyle sağlanabileceğini ve hukuk devletinin ana unsurlarının da belli olduğunu sizlere anlatmaya çalıştım.

Hukuk ile örf ve adet arasındaki ilişki nedir?

Örf ve adetler de aslında toplumsal düzenleyici kurallar nevidendir ve hukukun yardımcı bir kaynağını oluşturur.

Öncelikle Meclisler tarafından hukuk kuralları oluşturulacağı zaman örf ve adet hukuku denilen yazısız hukuk kurallarına da bir kaynak olarak bakılır. Bu kapsamda din kurallarına ve ahlak kurallarına da bakılır.

İkinci olarak kanunları uygulayan mahkemeler de somut olayda adalete ulaşmak için yazılı kuralların yeterli gelmediği durumlarda yazısız kurallardan yani örf ve adet hukukundan faydalanır.

Yani toplumsal vicdanın rencide edilmemesi ve adalete ulaşılması açısından örf ve adetler de etkilidir. Toplumun maslahatına uygun, düzenleyici yasalara da aykırı olmayan örf ve adetler varsa bunlar hukuk için kaynaktır ve uygulanır.

Mesela bir meyvenin dalının komşu araziye uzanmış olması halinde o daldaki meyve kime ait olacak sorusunun cevabını önce o yörede geçerli örf ve adet hukuku verir. Töre bir şey söylememişse boşluğu kanun doldurur. Bunun gibi, ticaretin de bir örf ve adeti var, düğünün masrafları ve hediyelerin iadesi gibi hususların da örf ve adeti var. Her şeyi kanun yazmaz, örfte bırakır.

Ama bu durum ceza hukukunda geçerli değildir. Çünkü suç ve cezada kanunilik ilkesi esastır. Hukuk devleti de bunu gerektirir. Aksi halde devlet vatandaşına kötü sürpriz hazırlamış olur.

Kanun önünde eşitlik ne demektir?

Cevabımıza bir hikaye ile başlayalım: Adamın biri Müslüman mezarlığına ölü bir köpek gömer. Görenler onu zamanın kadısına şikâyet ederler. Kadı adamı çağırır ve işin aslını sorar. Adam da “doğrudur, öyle yaptım, çünkü köpeğin bana vasiyeti böyleydi, vasiyetini yerine getirmek için onu

Yani toplumsal vicdanın rencide edilmemesi ve adalete ulaşılması açısından örf ve adetler de etkilidir. Toplumun maslahatına uygun, düzenleyici yasalara da aykırı olmayan örf ve adetler varsa bunlar hukuk için kaynaktır ve uygulanır.

*Adaletin
gerçekleşebilmesi
için bugünkü
anlayışta öncelikle
bir devletin
olması lazım.
Artı, devletin
demokratik olması
lazım. Demokratik
devletlerde adalet
gelişebilir.*

Müslüman mezarlığına gömdüm” der. Kadı cevaben, “sen bizim aklımızla alay mı ediyorsun efendi” diye çıkarır. Adam, “hayır efendim, köpek ayrıca ‘kadıya da on bin dirhem vermeme’ vasiyet etti.” der.

Bunu duyan kadı, “rahmetli köpeğin ölümü bizi ziyadesiyle üzdü” der. İnsanlar hâkimin bu değişen tavrına hayret ederler. Hâkim devam eder: “Bu durum sizi hayrete düşürmesin, bu köpeğin geçmişini araştırdım. Ashab-ı Kehf’in köpeği Kıtmir’in soyundan geldiğini keşfettim!”

Evet, meşhurdur: “Kadıyı satın aldığı gün, adalet ölür. Adaleti öldürdüğün gün devlet ölür.”

Üstad Hazretleri diyor ki: “Adalet, Rahman isminin tecellisidir.” Niyce Rahman ismine dayandırıyor Üstad? Çünkü Rahman ismi; inançlı inançsız, mümin kâfir, zalim mazlum... Cenab-ı Hakkın herkese uyguladığı, kainattaki herkese ve her şeye sunduğu bir tecelli. Allah’ın esması ya da sıfatı... Şimdi adalet Rahman ismine dayanıyorsa, o zaman adalet mümin, kâfir, zalim gözetmeden herkese eşit olarak uygulanması gereken bir sistem. Cenab-ı Hak da kainatı adaletiyle idare ediyor ve bu yüzden de adaletin sembolü terazi ve adalet denge ve düzen anlamında da kullanılıyor.

Demek ki hukuk da Rahman isminin bir tecellisi olduğuna göre, bütün insanlığı kuşatması, birey olsun tüzel kişilik olsun, devlet olsun tacir olsun herkese eşit olarak uygulanması gereken bir sistemin adı.

O zaman adalet neden bölgeden bölgeye, devletten devlete değişiyor?

Adaletin gerçekleşebilmesi için bugünkü anlayışta öncelikle bir devletin olması lazım. Artı, devletin demokratik olması lazım. Demokratik devletlerde adalet gelişebilir. Demokratik olmayan devletlerde gelişmiyor. Mesela adaletin en fazla geliştiği yerlere bakıldığında Kuzey Avrupa ülkeleri geliyor. Kuzey Avrupa hakikaten haklıya hakkının verildiği, suçluya cezasının verildiği, “Berlin’de hakimler var” denildiği ve adalete güvenilen yerler. Onun dışında baktığımızda genel itibarıyla demokratik olmayan yapıları görüyoruz ve demokratik olmayan yapılarda maalesef adalet yeterince iyi işlemiyor.

Demek ki adalet, hürriyetle paralel olarak gidiyor ve birbirini destekliyor. Birinin olduğu yerde diğeri de yaşama alanı buluyor. Bir de hukuk devleti ile bağlantılı, yani esas temeli o. Hukuk devletinin olduğu yerlerde adalet oluyor.

Bu noktada İslam’ın adalet dersinin olup olmadığı akla geliyor. İslam dininin adalete yönelik emirleri yok mu?

Elbette var. Teoride var. Bilhassa ilk dört halife döneminde iyi bir uygulaması da var. Özellikle “suçların ve cezaların şahsiliği ilkesi”nden tutun, “hakkın küçüğüne büyüğüne bakılmaz, hak haktır ve sahibine iade edilmesi lazımdır” kuralı gibi. Ya da “adaletin mülkün temeli olduğu” ya da “adaletin bir kutup yıldızı olduğu ve bütün her şeyin onun etrafında döndüğü”ne

ilişkin prensipler de var. “Kul hakkı ile benim yanıma gelmeyin” kuralı var ve saire.

İslam’a baktığımızda bu anlamda çok hükümler çıkarılabilir. Teorik olarak herhangi bir sıkıntı söz konusu değil. Ama pratiğimizde sıkıntı var.

Bu pratikteki sıkıntının temel nedeni şu: Demokrasiyle hukuk devleti yani demokratik hukuk devletlerinde adaletin sağlanması çok daha kolay oluyor. Çünkü ona yönelik en azından sistem kurulmuş, sistemde her birinin her organın nasıl hareket edeceği belli. Hakları hukukları belli.

Ama İslam devletlerine bakıldığında görülüyor ki şu iki husus birbiriyle bağdaştırılamamış. Demokrasi dediğimiz, bir devletin halk tarafından yönetilmesine ilişkin mesele İslam’la ne kadar bağdaşır? İslam fıkıhçılarının çoğu bu bağdaştırmayı yapamamış. Yani İslam’ın özünde ve Kur’an-ı Kerim’de meşveret emri var ama bir devletin nasıl yönetileceğine ilişkin ayrıntılı hükümler söz konusu değil. Dört halife döneminde de devlet şimdi ki gibi şekilli ve sistemli bir şey değil.

Günümüz devlet sisteminde ise bilhassa yazılı kültüre bağlı bir pratik var. Görüyoruz ki demokratik bir toplum ve devlet yapısına sahip olan ülkeler çok daha gelişmiş, hak ve özgürlükler de çok fazla gelişmiş, adalet de orada bir manada hakkıyla uygulanıyor. Ama İslam devletlerine bakıyoruz, özellikle krallarla yönetiliyor, monarşik sistemler var, aristokratik bir yapı var ve artı zulümler var.

İşte demokrasiyle İslam doğru biçimde bağlanamadığından dolayı, İslam fıkıhçıları tarafından, günümüze kadar özellikle son iki yüzyıl içerisinde Müslümanlar demokratik bir sistemi kabul edememiş.

Demokratik sistemi en iyi kabul ve tatbik etmiş ülkelerden biri olan Türkiye’de de demokrasinin bir amaç ya da ana değer değil, vazgeçilebilir bir araç olduğunu ifade eden bir siyasi ekip işbaşında. Yani biz bile bunu henüz çözememişiz. Ama Bediüzzaman bunu çözmüş ve “dört mezhepten de delillerle anayasalı meşruti sistemin yani demokrasinin İslam’a uygun olduğunu herkese ispat edebilirim” diyor.

Demokrasinin ayrırcı kriterleri nelerdir?

Demokrasinin üç temel özelliği var:

Birincisi, belirli süre için ve seçimlerle gelen bir yasama meclisinin olması.

İkincisi, seçimlerin yürütmeyi de belirlemekte yardımcı olması.

Üçüncüsü bağımsız yargıya dayalı hukuk devleti...

Demokratik krallıkta da geçerli olan bu üç unsura demokratik cumhuriyet için bir de devleti temsil eden birinci adamın yani devlet başkanının da imtiyazlı bir sülale içinden değil doğrudan ya da dolaylı olarak halk tarafından ve seçimle belirlenmesini ekliyoruz. Ve böylece demokrasiyi gerçek cumhuriyetle taçlandırıyoruz.

Şimdi bu üç ya da dört temel unsurun İslam’a aykırı bir tarafı var mı? Yok. İşte demokrasi ile yetinmeyip demokratik cumhuriyet taraftarı olduğunu açık açık ifade ve ilan eden Bediüzzaman da onu anlatıyor. Devlet

İşte demokrasiyle İslam doğru biçimde bağlanamadığından dolayı, İslam fıkıhçıları tarafından, günümüze kadar özellikle son iki yüzyıl içerisinde Müslümanlar demokratik bir sistemi kabul edememiş.

Demokrasi dediğimiz vatandaşa tanınan haklarla ilgilidir. Vatandaşa ne kadar hak tanındığı da vatandaşın devlete olan sahipliği ile ilgilidir. Demokrasilerde, vatandaşlar devletin sahibidir ve onun ortağıdır. Her vatandaş devletin mülkiyetine ortaktır.

başkanının seçimle gelip gitmesi, ülkenin bir meclis tarafından yönetilmesi, hukuk devletinin olması, demokrasinin ana unsurları bunları ifade ediyor. Ve bunların İslam'a aykırı bir tarafı yok. Dolayısıyla Bediüzzaman Hazretleri, İslam'ın demokrasiyle bağdaşacağını ya da demokrasinin İslamileştirilebileceğini ifade etmiş, hem de şura ayetleriyle bunu bağdaştırarak.

Devlet başkanı seçimle gelecek, seçtiğimiz bir meclis bizi yönetecek ve hak ve hukukun garanti altına alınması noktasında hukuk devleti söz konusu olacak.

Bunları eğer uygun bir dille İslam alemine anlatırsak ve bunun İslam'a uygunluğunu ifade edebilirsek, İslam toplumları için de gerçek baharın o zaman geleceğini zannediyorum.

Yani Üstad Hazretlerinin de tesbit ettiği üzere ilk dört halife seçimle iş başına geldi. Şuraya, istişareye, meşveretle karar almaya ilişkin ayetler var ve bunlar demokratik sistemle uyumlu.

Ayrıca yine devlet sisteminin hürriyetle bağlantısı noktasında da demokraside vicdan hürriyeti önemli. Çünkü cüzi iradeyi Cenab-ı Hak insana vermiş. İmanın kazanılmasında dahi "cüzi iradenin sarfindan sonra kalbe ilka edilen bir nurdur" tarifi benimsenmiş. Yani cüzi irade imanın kazanılmasında dahi önemliyse bunun sosyal hayata ve siyasete yansımaları izah ettiğimiz zaman, demokrasiyle, tercih hakkının ve seçim hakkının geçerli olduğu hür rejimlerle İslam'ın uyumlu olacağını anlıyoruz.

Hocam şimdi hukukun evrensel ilkeleri var. Özellikle ceza hukukunun evrensel ilkeleri olarak bildiğimiz, suçun şahsiliği ilkesi, şüpheden sanık yararlanır ilkesi, masumiyet karinesi, suçta ve cezada kanunilik ilkesi... Bunların İslam'la çatışır bir tarafını göremiyoruz. Nasıl oluyor da İslam Alemi bunları sahiplenip uygulamayla bağdaştıramamış? Yani şüpheden sanık yararlanır ilkesinin İslam'la çatışan nesi olabilir? Ya da suçta kanunilik ilkesinin, masumiyet karinesinin... Bunlarla ilgili ne diyebilirsiniz?

Kanunların kolay uygulanabilmesi için yazılı hale getirilip kodlanması dediğimiz bir sistem var, Batı'da geliştirilmiş. Ama İslam Aleminde bu tam anlamıyla gerçekleştirilememiş. Yani İslam aleminde hukukun gelişmesi içtihadı dayalı olmuş, hukuk sistemi kadıların vermiş olduğu kararlara bağlı olarak gelişmiş. Ama normalde modern hukuk sisteminde, olaylar kodlanıyor, soyut kural haline getiriliyor. Ve insanların anlamasına, öğrenmesine ve dolayısıyla uymasına yönelik olarak kamuya sunuluyor. Demek bu olay da daha ziyade demokratik bir sistemle veya despotik bir yöntemle yönetilmekle alakalı.

Demokrasi dediğimiz vatandaşa tanınan haklarla ilgilidir. Vatandaşa ne kadar hak tanındığı da vatandaşın devlete olan sahipliği ile ilgilidir. Demokrasilerde, vatandaşlar devletin sahibidir ve onun ortağıdır. Her vatandaş devletin mülkiyetine ortaktır. Dolayısıyla sistem farklılığı var.

Henüz İslam aleminde böyle bir hukuk sistemi oluşmamış. Osmanlı'nın son dönemlerinde Mecelle ile ve Aile Kararnamesi ile bunlar kısmen yapılmış ama 23'ten sonraki sistem bunun devamına bir ket vurmuş ve engellemiş. Belki o Mecelle ve Hukuk-u Aile Kararnamesi gibi kodlamalar ve modern hukuk sistemine geçiş anlamındaki işlemler devam ettirilebilseydi, Müslüman devletler de bu sisteme daha rahat adapte olabilecekti.

Her şeyi devletle izah ediyoruz. Ama biraz da iğneyi kendimize batıralım. İslam ülkelerindeki insanların kanuna uyma bilinci ve sorumluluğu yani kanuna uyma oranı ile Avrupa'da vatandaşların kanuna uyma oranı farklı görünüyor. Bunun sebebi ne olabilir?

Bediüzzaman Hazretleri kanunun kaynağının kudsîyetine vurgu yapıyor. Bilhassa dinin ve kalbin ön planda olduğu Doğu toplumlarında vatandaş bilirse ki kanun ve kuralların kaynağı kudsîdir, kendi inancından gelir, uyma oranının daha yüksek olacağı açıktır.

Bu aslında Batı'da ve bilhassa Avrupa'da yasaların demokratik yolla ve halkın temayülleri dikkate alınarak yapılması ile benzer bir şeydir. Bu da kanunu sahiplenme ve uyma oranını yükseltebilir. Çünkü neticede halkın kendi tercihleri var, onların tercihleriyle oluşmuş bir meclis var, o meclisin de o toplumun değerlerini dikkate alarak oluşturduğu yasalar var.

Biz fakültede öğrenci olduğumuz dönemlerde, bir kısım dindar arkadaşlarımızın şöyle bir açmazı vardı: Medeni Kanun İsviçre'den alınmış, İsviçre Hıristiyan bir ülke, dolayısıyla kâfir... Bu kâfir ülkeden alınmış kanunlar getirilmiş bize uygulanıyor. Bundan kurtulmamız lazım ama nasıl? Şimdi eğer olaya bu şekilde bakarsanız tabi ki bunun uygulanma oranı çok düşecektir. Niye? Çünkü "ben Müslümanım, dışarıdan alınmış bir kanunu niye uygulayayım" ya da "bana ve davama neden böyle bir kanun uygulansın" diyecektir.

Ama bilmek lazım ki o kanunların içinde İslam'ın emir ve yasaklarına açıkça aykırı hükümlerin sayısı çok çok azdır ve bunları ıslah ya da tadil ederek modern ve İslamî bir kanun metnine ulaşılabilir.

Nitekim Bediüzzaman Hazretleri de Mecelle'yi ve oradaki soyut kural metoduyla kanun yapma olayını övüyor biliyorsunuz, yani müspet bakıyor. Ama bu övgünün bir sebebi de şu: Diyor ki, bunlar kaynağını İslam'dan alarak yapılan kanun ve kural çalışması. "Nasıl yasa yapılır"ı tekniğini usulünü elbette Batı'dan alabiliriz ama kanunları yaparken dört mezhepten, Asr-ı Saadet'ten, Kur'an'dan mehaz alarak oradan hüküm istinbat ederek kanun çıkarılması ve halkın da bu konuda bilinçlendirilmesi lazım. Çünkü Batı'dan da alsanız, İslam'dan da alsanız, hatta ilimdir deyip Çin'den de alsanız olur. Ama halk kaynak ve gerekçe konusunda bilinçlendirilmemişse kanunlara uyma bilinci eksik kalmış olur.

Şura ve istişare ile ilgili ayetlere vurgu yapılması, dört halifenin seçimle iş başına gelmesi ya da Asr-ı Saadet'ten beri tam adaletin uygulanması noktasındaki hassasiyet ve sair konularda halkın bilgilendirilmesi, kanunlara uyma oranını yükseltebilir.

*Bediüzzaman
Hazretleri
kanunun
kaynağının
kudsîyetine
vurgu yapıyor.
Bilhassa dinin ve
kalbin ön planda
olduğu Doğu
toplumlarında
vatandaş bilirse
ki kanun ve
kuralların kaynağı
kudsîdir, kendi
inancından gelir,
uyma oranının
daha yüksek
olacağı açıktır.*

*İnsan onurlu
olduğundan
dolayı bütün hak
ve özgürlüklere
de sahiptir.
Dolayısıyla
onun hak ve
özgürlüklerine
herhangi bir
şekilde müdahale
edemezsiniz.*

Batı'da bir de kanunlara uymanın temel bir nedeni var. Batı'da hukuk, insan onuru üzerine kurulmuş. İnsan onuru kutsaldır deniyor. İnsan onurundan kasıt da şu:

İnsan değerli bir varlıktır. Diğer canlılardan, yani bitkilerden, hayvanlardan daha üstün bir şekilde yaratılmıştır. Bu onun bir değeridir. Yani bir hayvan değiliz, bitki değiliz. Dolayısıyla, Batı'daki hukuk sistemi insana böyle bir değer veriyor. "İnsanın bir insanlık onuru var, onun onuruna dokunamazsınız" diyor. "Değerli olduğundan dolayı da insan saygıya layıktır" diyor.

Bu İslam'daki "Biz insanı eşref-i mahlukat olarak yarattık" ile bağlantılıdır. Yani oradaki mantık ile buradaki mantık hemen hemen aynı.

İnsan onurlu olduğundan dolayı bütün hak ve özgürlüklere de sahiptir. Dolayısıyla onun hak ve özgürlüklerine herhangi bir şekilde müdahale edemezsiniz. Batı ülkeleri devlet sistemlerini ona göre kurmuş. Hak ihlaline engel oluyor ve kişiyi temel hak ve özgürlükler konusunda koruyor.

Bizim eksikimiz ve derhal elde etmemiz gereken özellik işte bu.

Özetle Bediüzzaman Hazretlerinin de aslında vurguladığı üzere İslam toplumlarının sanki iki ana problemi var gibi gözüküyor. Bir, din ile çağdaş hukukun bağdaştırılması. İki, din ile bugünkü bilimin mezcedilmesi.

Bu ikisinin arasında çelişki olmadığını, telif edilebilirliğinin anlatıldığı oranda, İslam toplumlarının da önü açılacaktır diye tahmin ediyorum.

Hocam, adalet konusunu işlediniz. Liyakat konusuna pek girmediniz. Biraz da liyakat konusundan bahsedebilir misiniz?

Adaletin gerçekleşmiş olması liyakati de ifade eder. Adaletin iki yönü söz konusudur: Haklıya hakkını vermek birinci yönüdür. Haklıya hakkını verdiğimiz zaman zaten layık olana hakkını vereceğiz. Müspet adaletin içerisinde zaten liyakat de vardır.

Yani siz adaleti, hukuk sistemini, temel hak ve özgürlükleri önemseyeceksiniz, daha doğrusu mutlak adaletin gerçekleştirilmesi anlamında hukuk devleti ilkelerini uygulayacaksınız, ama mesela hâkimleri seçerken liyakate uymayacaksınız. Olmaz. Çeliştiniz.

Adalet gerçekleştiği zaman liyakat de zaten onunla birlikte gerçekleşiyor. Bunlar birbirinden bağımsız şeyler değil. Bu ikisini birlikte tezahür eden bir işlem gibi görüyorum ben. O anlamda zaten liyakat da adaletin içerisinde diye ifade ettim.

Din ve vicdan özgürlüğü nasıl anlaşılmalıdır ve ne işe yarar? İslam ülkelerine baktığımız zaman yaygın olarak görülen devleti elde ederek dine hizmet ettirme anlayışının gerçekten dine hizmet etme şansı var mıdır?

Bazı şeyleri gözden geçiriyoruz. Devletin veya toplumun gelişmesini, İbn-i Haldun, helezonik bir yapıya tabi tutuyor. Yani bazen zirvedesin, ondan sonra düşüyorsun. Bu asır itibarıyla İslam maalesef dibe vurmuş. Yani ona kaderinde o düşüyor.

Yani şu anda biz dibe vurduk, çıkma yoluna geliyoruz veya onun arayışı içerisindeyiz. Dibe vurduk, dibe vurduğumuz da herkes tarafından, Müslümanlar tarafından biliniyor, hissedildi. Bir arayış var. İkimiz kolay. Zira “dert bilinirse devası bulunur” denilmiştir.

Din ile devlet arasındaki ilişkileri Batı Toplumu laiklik ve vicdan özgürlüğü kuralları ile çözmüş. Biz de ders alabiliriz.

Nasıl olacak din ile devlet arasındaki ilişkiler?

Denilir ki; Batı Toplumlarında, din ve vicdan hürriyeti vardır, devlet dinî inanca ve dinî kurumlara karışmaz, dinî cemaatler ve dinî kurumlar da devletin işine karışmaz. Kişi istediği gibi düşünür, istediği gibi ibadetini yapar, kişi “bu benim inancımdır” dedikten sonra devlet hiçbir şekilde o kim-senin inancına karışamaz. Devlet bütün dinlere, bütün ideolojilere ve bütün inançlara karşı nötr vaziyettedir ve onların tümünün var olması ve hatta bir kültürel unsur olarak gelişmesi için çalışır ve eşit biçimde imkan ve destek verir. Yani bu anlamda Batı toplumlarında devlet ile din arasındaki ilişkide dinin bağımsız bir konumu vardır, dinin bir tüzel kişiliği söz konusudur. Devlet de bu tüzel kişiliği tanımış durumdadır.

İş böyle olduğu zaman devlet de rahatlıyor dindarlar da. Demek ki bu yapıyı kurabilirsek, dindarlarda, hele de devlet eliyle dine hizmet etmek gibi bahanelerle, devleti yönetme ve devleti ele geçirme gayretinin ya da refleksinin olmaması lazım.

Batı Toplumlarında “şu benim inancımdır, ben bunu geliştirmek istiyorum” dediğin zaman devlet senin önünü açıyor, genişletiyor. Ne zaman kadar? Başka bir dini, ideolojiyi, ortadan kaldırmak istediğin ana kadar.

Yani, devlet “her cemaat, her düşünce, her görüş, her din benim için biridir” diyor ve “eşit bir şekilde yaşayacaksınız, barış içerisinde olacaksınız ve birbirinizi yok etmeye çalışmayacaksınız” diyor.

Bunu Müslümanlara uygulayabilir miyiz? Yani bu sistem İslamiyet'e aykırı mıdır?

Devletin her dine eşit mesafede olması İslam'a aykırı değildir. Hıristiyan da Müslüman da Yahudi de bir devletin toprakları içinde kendi dinî inanç ve kültürlerini birlikte bir arada yaşayabilirler. Medine Sözleşmesi bunun çok güzel bir örneğidir.

O zaman bizim yapmamız gereken nedir?

Yapmamız gereken, devleti nötr hale getirip, bütün dinlere aynı uzaklıkta tutacağız. Dinlerin, mezheplerin, meşreplerin devlete olan müdahalesini önleyeceğiz. Tabii Türkiye açısından İslam dininin mensupları devlete bu gerekçeyle müdahale edemeyecek demektir. Yoksa bir din olarak Hıristiyanlığın ya da Yahudiliğin devlete müdahale edebileceği bir ortam Türkiye'de yok zaten.

Yani İslam'ın, refleks olarak, devleti yönetme refleksinin olmaması lazım. Olursa ne olur? Devleti hangi İslam anlayışı yönetsin tartışması çıkar.

*Batı
Toplumlarında
“şu benim
inancımdır, ben
bunu geliştirmek
istiyorum”
dediğin zaman
devlet senin
önünü açıyor,
genişletiyor. Ne
zaman kadar?
Başka bir dini,
ideolojiyi, ortadan
kaldırmak
istediğin ana
kadar.*

*Türkiye'nin
elinde,
Bediüzzaman
Hazretlerinin
yazmış olduğu
Risale-i Nurlar
var. Bu büyük
bir eserdir.
Türkiye'nin
hazinesi olan
Risale-i Nurlar
ile hem İslam
alemine ve hem
de Batıya hitap
edebiliriz.*

Sonra da insanlar fikren ya da filen çatışır. Halbuki İslam sulh ve selamettir ve çatışma ortamında İslam yaşanamaz ve anlatılamaz.

Diyelim ki bir kısım dindarlar “ben Müslümanım başa geleceğim, bütün kadroları ele geçireceğim ve şeriati uygulayacağım” dedi ve halk da destek verdi ya da darbe ihtilal vs. yaptı ve bir şekilde muvaffak oldu ve başa geldi. Kendi anlayışına göre dinin emir ve yasaklarını uyguladı.

Sıkıntı işte o zaman çıkıyor, dine zarar en çok bu sistemde geliyor, çünkü Müslüman dediğimiz insan baştadır. İnançlı kimsedir ve İslam'ı uyguluyor ama İslam'ı halkın büyük ekseriyeti üzerinde zor kullanarak ve dolayısıyla şeklen de olsa yanlış uyguluyor ve hatta zulmediyor. Bu sefer yöneticilerin bütün bu hataları ve suçları dine mal ediliyor.

Buradan da anlıyoruz ki Bediüzzaman Hazretlerinin de dediği gibi halkın bütün kesimlerinin yüzde altmış yetmişi tam dindar değilse dindarlar bir şekilde devleti ele geçirdiğinde devlet eliyle dine hizmet etmek yani devleti dine hizmetkâr yapmak da isteseler bunu başaramıyorlar. Aksine dini siyasete alet etmeye mecbur oluyorlar ve dine zarar veriyorlar.

Demek ki toplumun büyük çoğunluğu kul hakkı yememeye ve zulmetmemeye özen gösteren türden dindar insanlardan oluşursa, toplum bu seviyeye gelebilirse, o zaman İslam, hukuk düzeni anlamında da iktidara kendiliğinden gelmiş demektir.

Hem böyle bir toplumda Müslümanların diğer dinlerin mensuplarına tahakküm etmesi de söz konusu olmaz.

Yani, İslamiyet açısından bu zamanda sanki Peygamber Efendimizin dönemine dönmüş gibiyiz. Dinin devlet olarak değil, fert olarak anlatılması lazım. Teke tek, sivil kuruluşların İslam'ı anlatması lazım. Din devlet eliyle yani bugünkü anlamıyla devlet zoruyla anlatırsa ya da İslami bir hayat buna gönüllü olmayan çoğunluğa devlet eliyle dayatılırsa bugünkü münafıklaştırıcı sistem ortaya çıkıyor. Hem de devlet dini anlattığı zaman, devletin yaptığı her yanlış, İslam'ın hanesine yazılıyor, bu İslam'a en büyük zulümdür.

Devlet yanlış insanların eline geçmiş iken tek tek insan ıslah ederek toplumu ve dolayısıyla devleti düzeltmeye çalışmanın başarı şansı var mı?

Elbette yok. Zira devlet açık dinsizin ya da siyaseti dinsizliğine alet eden münafıkların eline geçmişse onlar devleti de alet ederler ve sizin ihlasla sivil biçimde din hizmeti yapmanıza da izin vermezler. Demek öncelikle devleti demokratların eline vermek lazım.

Bu açıdan da Türkiye bir örnek olabilir. Yani Türkiye'nin örnekligi Siyasal İslam anlayışının başa geçmesi anlamında bir örneklik değil ve olmaz. O kötü örnek İran'da ve başka yerlerde yaşandı zaten. Biz Türkiye'deki dindarlar olarak demokratik sistem içinde dine hizmet örneğini ortaya koymalıyız.

Türkiye'nin elinde, Bediüzzaman Hazretlerinin yazmış olduğu Risale-i Nurlar var. Bu büyük bir eserdir. Türkiye'nin hazinesi olan Risale-i Nurlar ile hem İslam alemine ve hem de Batıya hitap edebiliriz. Yeter ki tam

demokrasiye geçelim. Zaten İslam en güzel şekilde ancak demokratik toplumlarda yaşanabiliyor ve anlatılabiliyor.

Bunu tersinden alırsak, demek ki İslam ancak demokratik bir sistemle anlatılabilir.

Aynı şey Risale-i Nur'lar açısından da geçerlidir. Siyasal İslam'ı esas alan sistemlerin hâkim olduğu devlet rejimlerinde Risale-i Nur'lar anlatılamaz, anlatılamıyor. Bunlar Risale-i Nur'un iman esaslarının anlatılmasına bir perde olmuş oluyorlar. Çünkü Risale-i Nurlara göre İslamiyet sivil olarak anlatılır. Bireyden bireye ve gönüllü organizasyonlarla bire bir anlatılır.

Siyasal İslamcı anlayış ise, "din devlet eliyle anlatılır ve yaşatılır" diyor. Devlet eliyle anlatırsan, söylemek belki ağır olacak ama münafıklık ortaya çıkar. Daha doğrusu, münafıkların sayısı artar. Ama din gönüllü kuruluşlar vasıtasıyla ve sivil kalarak anlatılırsa, kalpten ve Allah için yapılan hizmetler nevinden olur yani münafıklık kokan dünyevi menfaatlerden ziyade doğrudan Allah için yapılmış olur.

"Din nasihattir"ın bir manası da bu olsa gerektir.

Demokratik Batı devletlerinde devletin tarafsızlığı, halkının inançlarına, rengine ve saireye bakmadan herkese eşit muamele etmesi önemli bir uygulama. Cenab-ı Hak nasıl Rahman ismiyle kâinata eşit ve dengeli tecelli etmiş, Adl isminin aslında Rahman isminin bir tecellisi olduğunu Üstad söylüyor. Rahman, Cenab-ı Hakk'ın mümin, kâfir, alim, cahil demeden herkese bu dünyada eşit muamele etmesi. Yağmurunu, ayını, güneşini, mümin ve kâfir herkes için eşit olarak hizmetimize vermesi. Tarafsızlık devlet için de aslında Rahman isminin tecellisine uygun. Devletin tarafsız olması, vatandaşın örfüne, âdetine, inancına, kökenine bakmaksızın eşit davranması. Bu durumda devletin en büyük adaleti, vatandaşı karşısındaki tarafsızlığı diyebiliriz.

Tunus bazı yönlerden bizden daha ileri durumda. Böyle siyasal İslamcılık gibi şeyler pek yok galiba orada. Neden olabilir?

Tunus'u çok bilemiyorum. Ama mazide ve bu gün siyasal İslamcılığı temsil eden kimseler, bizdekilere göre daha akli başında ve tecrübelerden daha iyi ders çıkarmışlar galiba. Gannuşi mesela Siyasal İslamcılığın dine zararı olduğunu da ifade etmiş. Bu örnekler bizimkilere göre çok daha iyi durumda olduklarını gösteriyor.

Laiklik ile ilgili olarak Avrupa'da iki ayrı uygulama var. Bu iki uygulama birbirleriyle çatışma halinde ve bazen biri bazen de diğeri etkili olup öne çıkıyor.

Anglo-Sakson kültürü ve Fransa'nın dışındaki Kara Avrupası, laikliği, bütün dinlere nötr bir bakışla ve eşit gözle bakıyor, dinleri birbirini yok etmeye çalışmaması gereken bir sosyal varlık olarak görüyor ve biri diğeri yok etmeye kalktığı zaman devlet müdahale ediyor. Bu anlayış demokrasiye ve insan haklarına öncelik veriyor.

Bir de Fransız uygulamaları var, katı laiklik anlayışıdır. Devlet ile dinin birbirinden sert biçimde ayrılmasını ve laiklik için gerekirse yani çatıştığı

Demokratik Batı devletlerinde devletin tarafsızlığı, halkının inançlarına, rengine ve saireye bakmadan herkese eşit muamele etmesi önemli bir uygulama.

*Cihat kavramı
hâlâ İslam
toplumlarında
ve hatta
Türkiye’de Üstat
Hazretlerinin
anlattığı şekilde
anlaşılıyor
değil. Bir kere
manevi cihat
kavramını Üstat
Hazretlerinin
kabul etmesi
ve buna vurgu
yapması çok
önemli, üstelik
laiklik ile beraber
yorumlayarak...*

varsayılırsa demokrasiyi ve hatta bazı somut insan haklarını feda etmeyi ifade eder. Din ve vicdan özgürlüğünün şemsiyesi anlamındaki laikliği kabul etmeyen bir anlayış, laisizm diye de ifade edilir. Cezayir’de, Tunus’ta ve Türkiye’deki eski uygulamaya bu... Belki de Tunus aydınları bu eski uygulamanın olumsuz neticelerinden daha iyi ders çıkardılar.

Bu meselenin İslamın cihat kavramına yüklediği mana ile de bir ilgisi var mıdır?

Üstad Hazretlerinin çağrı okuması ve ileriye yönelik okumaları eskilerden ve hatta çağdaşı diğer âlimlerin çoğundan çok farklı.

Öncelikle cihat kavramına ilişkin olarak “asolan manevi cihat” diyor yani artık savunma amacıyla yapılacak savaş hariç olmak üzere dini yaymak için silahla cihat şeklinin zamanı geçmiştir diyor. Çünkü vicdan hürriyeti çağındayız ve bireyselleşme çağındayız. Bu çok önemli bir unsur. Meşrutiyet-i meşruanın yani demokrasinin anlaşılması için çok önemli bir kavram.

Cihat kavramı hâlâ İslam toplumlarında ve hatta Türkiye’de Üstat Hazretlerinin anlattığı şekilde anlaşılıyor değil. Bir kere manevi cihat kavramını Üstat Hazretlerinin kabul etmesi ve buna vurgu yapması çok önemli, üstelik laiklik ile beraber yorumlayarak...

İkincisi Üstad Hazretleri diyor ki: “Bir millet cehaletle hukukunu bilmezse, ehl-i hamiyeti dahi müstebit eder.” Bakın hukukunu bilmek çok önemli. Bunun önündeki en önemli unsur da cehalet. Bizim üç düşmanımız var. Bunlardan birisi de cehalet. Demek ki Müslüman toplumun fertleri hakkını hukukunu bilmezse istibdada mahkûm olur. Yani meşrutiyet-i meşrua, demokrasi ve saire gelmez.

Zaten Avrupa’da da çağdaş demokrasinin gelişimine baktığımızda bir yönüyle kişilerin saltanatçı yapıya karşı kendi hakkını arayışının tarihesidir. Bunlar önce kitaplarla başlamış. Entelektüel şahsiyetler çıkmış 1600’lü yıllarda. 400 -500 senelik bir hukuk üretimiyle, bu hukuk üretiminin de halka yayılmasıyla, halka anlatılmasıyla ve bilhassa iki dünya savaşının acı tecrübeleriyle şimdiki modern toplum ve modern hukuk devleti ortaya çıkmış. Bizde böyle bir geçmiş var mı? Yok. Dolayısıyla bizde başka türlü bir sürecin gerçekleşmesi lazım.

Üstad Hazretlerinin başka bir yaklaşımı; iman, hayat, şeriat yaklaşımı. Allah’a ve bilhassa ahirete yani hakkın hukukun ince hesabının görüleceğine görür gibi inanan kuvvetli imana sahip fertleri yetiştireceğiz, onların imanı hayata ahlak olarak aksedecek. Ahlaklı bir toplumun devleti zaten neredeyse kendiliğinden adil bir devlet olur. Demek şeriat konusu üçüncü aşama.

Üstadın Peygamberimizin metodundan iktibas ettiği bu sürece ve metoda göre hukuk devleti, ahlak toplumu aşamasından sonra gelen son aşama.

Fakat siyasi İslamcı yaklaşım tersini düşünüyor; ilk önce isteği bu. “Yukarı çıkacağız devleti ele geçireceğiz bu yolla halkı adam edeceğiz” anlayışı.

Üstad Hazretlerinin bu yaklaşımı İslam dünyasında dine hizmet etmek isteyenlerin zihninde tam oturmadıkça anlaşılmadıkça ve dolayısıyla kişiler devlet karşısındaki haklarını hukuklarını bilmedikçe zulüm daha artıyor.

Mesela son üç dört yıllık uygulamalara bakarsanız şeklen halkın desteği var. Sırf devlet ayakta kalsın diye haklar hukuklar çiğneniyor, sürekli hukuka aykırı işler yapılıyor, üstelik bu işlemleri yapanlar, yanlış işler yaptıklarını da biliyorlar. Yargıçlar aslında yanlış karar verdiklerini biliyorlar, savcılar aslında yanlış iddialar ortaya koyduklarını biliyorlar. Ama bir “devleti koruma” heyalası etrafında kendi hukukundan da vazgeçen bir millet var.

Demek ki hukuk devleti mantığı da bir yere kadar işliyor. Hukuk toplumu, yani hakkını hukukunu gerçekten bilen, başkalarının hakkını hukukunu da bilen ve saygı duyan bir toplum inşası gerekiyor. Hukuk devleti, ancak hukuk toplumuyla yani hakkını bilen bir toplumla mümkün. Yine meşrutiyet-i meşrua da bununla mümkün. Demokrasi dediğimiz rejim de yine kişilerin haklarını bilmesi ve savunmasıyla mümkün.

İslam toplumlarıyla Batı toplumlarında kanunlara uyma oranındaki farkın bir de bu yönü var galiba. Yani kanunun kaynağını bilen kanunu daha iyi biliyor ve kanuna uymaya da kanunu ve düzeni korumaya da daha istekli oluyor galiba. Ne dersiniz?

Türkiye Batı’dan kendi değerleriyle örtüşüp örtüşmediğine bakmadan hukuk aldı ve aldıklarının da İslam ile ne ölçüde uyum içinde olduğunu anlatma çabasına da girmede. Dindar bir millet, dinini öğrenmekle hakkını hukukunu bilmenin ayrı şeyler olduğunu düşündüğü için hukukunu bilmiyor.

Hâlbuki Meclis kanunlarını yaparken asıl kaynağını milletin inançlarından, ahlakından örf ve değerlerinden alsın ve bunu bildirirse millet hem hukukunu öğrenecek hem de bu arada dinini öğrenmiş olacak. Yani ikisi birbiriyle uyduğu oranda milletin müteyakkız olması hamiyet sahibi olması, cehaletten kurtulması mümkün ve sanki kanunlara uyma oranının da artması mümkün. Milletten devletten ve yöneticiden hesap sorması da bu kapsamda. Çünkü devlet de bunu ihmal ettiği zaman vatandaş diyecek ki “ey devlet bu yanlışla sadece hukuku değil aynı zamanda inançlarımızı da ihlal ediyorsun, dur, yapma!”

Eğitim bu işlerin başı. Ve eğitim durumumuz çok kötü. Allah-u Teâla “Bir topluluk kendisini değiştirmemezse ben o toplumu değiştirmem” diyor. Yani Allah da bizden bir irade bekliyor.

Hadiste de “Nasılansanız o şekilde idare edileceksiniz.” Deniliyor. Demokrasinin, hukuk devletinin, demokratik toplum yapısının yolunu açmamız lazım, Bediüzzaman Hazretleri 100 yıl öncesinden Münazarat’ta “meşrutiyet-i meşruanın yolunu açın” diyor. Bu yolun açılması eğitimle olur.

Eğitim olacak. Eğitim olduktan sonra, yani Batı toplumundaki gibi insanların yüzde altmış yetmişi üniversite mezunu olduğu zaman millet hakkını hukukunu bilir hale gelecek.

Hadiste de “Nasılansanız o şekilde idare edileceksiniz.” Deniliyor. Demokrasinin, hukuk devletinin, demokratik toplum yapısının yolunu açmamız lazım, Bediüzzaman Hazretleri 100 yıl öncesinden Münazarat’ta “meşrutiyet-i meşruanın yolunu açın” diyor.

*Türkiye’de
demokrasinin
gelişmemesinin
benim gördüğüm
üç temel
nedeni var. Bir
tanesi özellikle
resmi ideoloji.
Türkiye’de henüz
aşamadığımız,
hatta
hukukçuların bile
zihnen aşamadığı
bir resmi ideoloji
var.*

Yakın zaman önce müfredata seçmeli ders olarak insan hakları girdi. Yani, şimdiye kadar bizim eğitim sistemimiz insanlara “haklarınız şudur, hukukunuz şudur, hürriyetiniz şudur” diye hakkıyla öğretmemiş. Ortada bir devlet, bir yönetim var halk da onun kulları köleleri imiş gibi yaygın ve yanlış bir anlayış var. Nasıl çıkabiliriz?

Türkiye’de demokrasinin gelişmemesinin benim gördüğüm üç temel nedeni var. Bir tanesi özellikle resmi ideoloji. Türkiye’de henüz aşamadığımız, hatta hukukçuların bile zihnen aşamadığı bir resmi ideoloji var.

Bu öyle bir ideolojidir ki ta hücrelerimize kadar işlemiş, yani bizim devletimizin hücrelerine kadar işlemiş. Dolayısıyla bundan dolayıdır ki ülkemizin demokrasisi gelişmiyor. Bu bir deliktir ve dolayısıyla her zaman için gemi su alıyor.

Belli bazı adımları atsak bile, gemi su aldığından dolayı gelişemiyoruz. Yol alamıyoruz. Adeta bir kara delik gibi bizi içine çekiyor.

İkincisi, ulus devlet anlayışıdır. Yani bizdeki “Türk ulusu uludur, en büyük ulustur onun dışındakiler ancak ona hizmet etmek amacıyla vardır” anlamındaki ulus devlet anlayışı, dominant ulus anlayışı da demokrasimizin gelişmesine özellikle engel oluyor.

Üçüncü husus da azınlıklara karşı takınmış olduğumuz tavırlar. Yani, bu Alevi’si de olabilir Kürd’ü de olabilir Hristiyan’ı da olabilir, Yahudi’si de olabilir. Bunlara karşı hakiki anlamda insani muamele yapmıyoruz. Demokrasimizde bu da bir deliktir. Demokrasi gemisi buradan da su alıyor ve dolayısıyla yol alamıyoruz...

Şimdilik dibe vurmuş durumdayız. Dibe vurduk bu konularda, bundan sonra bizim işimiz çıkiştir.

Bediüzzaman’ın Şam’daki Hutbesi bu konularda yardımcı olabilir mi?

Evet, Üstad İslam Dünyasının en karamsar yıllarında, 1911 yılında Şam’da Emevi Camisinde müthiş bir hutbe veriyor. Hutbe’nin konusu ümit. Zaten hutbeye “Allah’tan ümidinizi kesmeyiniz” ayetiyle başlıyor. Ardından da “ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” hadisiyle devam ediyor. Üstadın bu hutbede verdiği ders bir tür toplumsal ahlak dersi. Belki şair-i İslamiye dersi desek yanlış olmayız.

Şimdi İslam toplumuna baktığımızda bir ahlak problemi var. Münafıklaştırıcı resmi ideolojiler ve Batılılaşma ahlakımızı bozdu. Milliyetçilik de ilave edilince iş tamamlandı maalesef.

Üstad 1923’te Ankara’da Mecliste bir beyanname yayınlıyor. O da ahlakla alakalı. Şair-i İslamiyeyi yani İslamiyet’in topluma bakan cihetlerini ve Sünnet-i Seniyye’yi anlatıp teşvik ediyor.

Yine Üstadın gerçek üniversite modeli Medresetüzzehra’ya koyduğu dört hedef şöyle: “Müminler ancak kardeştir” hakikatinin gelişmesi. Fen ilimleriyle din ilimlerini bağdaştırmak. Avrupa Medeniyeti ile İslam hakikatini buluşturmak. Ehl-i mektep ile ehl-i medreseyi birbirine yardımcı kılmak. Yani, bilhassa eğitimle bunları yapabilirsek gelişeceğiz ve hızlanacağız.

Basının bu konudaki görevi ve rolü nedir?

Medyanın halini hepimiz görüyor ve üzüyoruz. Elli yıllık mazisiyle Yeni Asya'nın burada bence belirleyici bir özelliği var. Şu: Mehdi beklememek. Mehdi cemaatinin görevini ifa etmek. Bediüzzaman Hazretleri "Hz. İsa ahir zamanda gökten inecek, benim dinime tabi olacak" mealindeki Hadis-i Şerifi yorumlarken İslam âlemiyle Hıristiyan âleminin buluşacağını ve Hıristiyanlığın safılaşacağını, İslamiyet'e dehalet edeceğini ve birleşeceklerini ve ortaya çıkacak müsbet kuvvet yardımıyla dünyaya sulh-umuminin geleceğini ifade ediyor.

İşte Yeni Asya bilhassa AB ile ilgili olumlu yaklaşımlarında kurumsal olarak bu müjdeyi takip ve ifade ediyor. Maalesef tek başına. Demokratlara ve AB taraftarlarına bir yön ve ışık vermeye çalışıyor.

Yeni Asya'ya göre Avrupa Birliği bu hakikati gerçekleştirmek için bir sebeptir. Bir araçtır. Bir medeniyet projesi olarak görülüyor. Demek ki Hıristiyanlık âleminin safılaşması için de çalışmak lazım. Safılaşmanın ön belirtileri de var zaten. Avrupa'ya gidip gelenler de görüyor. Hıristiyanlar da Müslümanları koruyor. Mesela, bu son Yeni Zelanda meselesinde Hıristiyan gelip Müslüman'ın camisinde nöbet tuttu Müslüman'a bir şey olmasın diye. İşte bütün bunlar, bu hakikatin gerçekleşme umudunun veya gerçekleşme ihtimalinin yüksekliğini gösteriyor. Dünya barışı da zaten buna bağlı.

Bediüzzaman Avrupa'yı ikiye ayırıyor bu yönden. Bu ayırım da önemli demek ki?

Evet, Bediüzzaman bu konuda da tasnifçi. Toptancı değil. Coğrafi olarak aynı kıtada ya da bölgede yaşayan yani iç içe geçmiş iki ayrı Avrupa fikrinden söz ediyor. Üstadın Avrupa ikidir diyerek ayırdığı iki gruptan Birinci Avrupa anlamında insan haklarına değer veren kim varsa, kim adalet diyorsa, kim eşitlik, barış diyorsa, işte bunlar demek ki Birinci Avrupa'yı temsil ediyor ve işbirliğine hazırdır. Biz de hazır olmalıyız.

Kim de silah diyorsa, sömürge diyorsa medeniyetler savaşı diyorsa bu da İkinci Avrupa'dır. Söylemlerine ve eylemlerine bakıp bu iki Avrupa'yı biz teşhis ve tespit edeceğiz. Birtakım sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar, her ne ise onlarla irtibat kurabilecekler kimse, onlarla dirsek temasına geçeceğiz. Belki Avrupa'daki, Amerika'daki kardeşlerimiz vasıtasıyla bu büyük projeyi ilerletmenin yollarını aramalıyız. Sivil toplum kuruluşlarıyla, insan hakları diyen vicdan kuruluşlarıyla hatta temiz çevre diyenlerle ve sairleriyle doğru zeminde ve İslam'ın izzetine halel vermeden buluşmanın yollarını aramalıyız.

Çünkü Kur'an Medeniyeti, ikinci yükselişinde inşallah Avrupa'da ve Avrupa'nın ve bütün insanlık kültürünün ortak değerlerinden kaynaklanan o müsbet Avrupa medeniyetinin üzerine kurulacak.

Avrupa hem ahlaken, hem hukuken İslam'ın teorisine bizden daha yakın görünüyor. Bu konuda İslamilik endeksi gibi bazı araştırma raporları da yayınlanıyor. Ne dersiniz?

Üstadın
Avrupa ikidir
diyerek ayırdığı
iki gruptan
Birinci Avrupa
anlamında
insan haklarına
değer veren
kim varsa, kim
adalet diyorsa,
kim eşitlik, barış
diyorsa, işte
bunlar demek ki
Birinci Avrupa'yı
temsil ediyor
ve işbirliğine
hazırdır. Biz de
hazır olmalıyız.

*Dindarların
uyanması ve
ihlas ve kardeşlik
prensiplerinden
taviz vermeden
ve devletten
olabildiğince uzak
kalarak, sivil
alanda kalarak,
dünyaya açılarak
din hizmeti
yapması lazım.*

Evet, demek hızla düzelmemiz lazım. Biz önce kendi işimize bakacağız. İttihad-ı İslam'ı sağlayamadan "aynı safta duralım, cemaat olalım" dediği zaman "aman dursun, başımıza iş açma, şimdi cemaat zamanı değil" denilen, korkularla yaşanan bir ortamdan çıkmadan ne Avrupa Birliği ile ve ne de Batı'yla doğru bir temsil esasını üzerine ilişki kurmamız mümkün değil.

"Bir musibet bin nasihatten yeğdir" denilir. Siyasal İslamcılığın zararlı olduğunu Türkiye'de Müslümanlara biz ne kadar anlattık? Siyasal İslamcılığın İslam'a zarar verecek bir eylem olduğunu güzel bir dil ile anlatabildik mi?

Allah belki bu son on yılda yaşanan musibetle, siyasal İslamcılığın yani devleti ele geçirip dine hizmet etmeye çalışmanın dine faydadan çok zarar verdiğini bize gösteriyor.

Dindarların uyanması ve ihlas ve kardeşlik prensiplerinden taviz vermeden ve devletten olabildiğince uzak kalarak, sivil alanda kalarak, dünyaya açılarak din hizmeti yapması lazım.

